

LA SETMANA TRÀGICA DE 1909: UNA MIRADA HISTORIOGRÀFICA

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYYS

Deixin-me que abans d'entrar en matèria els exposi una preocupació. No sé per què, però tinc la sensació que des de fa temps l'estudi de la història va de baixa. És una crisi professional que em fa l'efecte que és conseqüència de dos fenòmens que es complementen: la qualitat de la recerca, l'excés d'ideologisme i, també, el canvi generacional, perquè rere de la generació que va estudiar als anys setanta i vuitanta i que avui ocupa la majoria de llocs docents a la universitat, ha quedat poc espai per a la renovació de persones i d'idees.

El primer d'aquests fenòmens és de caràcter intel·lectual i social, atès que el desprestigi de la història és resultat del fet que la societat contemporània és cada vegada més posthistòrica. Com es constata en les conclusions dels *Reports de la recerca a Catalunya: 1996-2002* (IEC, 2006) referint-se a la història: es detecta un «Contrast important entre el volum i la qualitat de la recerca que es realitza a Catalunya en història i l'ús i l'aprofitament social i econòmic». I que consti que el contrast és encara més gran si tenim en compte, com assenyala l'esmentat informe, que durant el mateix període hi ha hagut un increment global de personal docent i investigador a les universitats catalanes, per bé que, oh paradoxa!, es detectava una lleugera tendència a la baixa de la producció de tesis doctorals. Estic en condicions d'assegurar-los que durant el septenni del 2002 al 2009 la

tendència a la baixa en la producció de tesis doctorals ja no és tan lleugera. Almenys en història contemporània. Què és el que passa? Doncs, d'entrada, que amb la crisi de les ideologies es produeix la crisi de l'hermenèutica, de la història concebuda com a productora de sentit. Però també és una crisi epistemològica perquè afecta l'abast del coneixement històric. Des de mitjan segle xx, la història dels moviments socials ha passat per tres etapes distintes: una primera obrerista, reivindicativa; una segona, diguem-ne *progre*, però solvent, perquè se sostenia en la recerca arxivística; i una tercera dominada pels dits intel·lectuals orgànics i, per tant, contaminada per la ideologia. Ara, en canvi, el problema és un altre: l'opinió sovint substitueix l'arxiu. L'arxiu és Internet, la xarxa sacralitzada fins al punt que el debat heurístic, abans tan reclamat, ha desaparegut del mapa, com si la informació que s'obté assegut des de l'estudi de casa no plantegés el mateixos problemes metodològics sobre la naturalesa de les fonts que abans plantejava un lligall o un periòdic. El preocupant és que el sistema educatiu universitari actual no apaivaga l'actual propensió a opinar més que no pas a conèixer.

Així, doncs, fets històrics com l'anticlericalisme o la tensió entre civilisme i militarisme, per posar dos exemples que tenen a veure amb el que he d'explicar avui, no són revisats des de la perspectiva historiogràfica, sinó des de la més pura i irritant opinió. Des de la creença. El paradigma d'això que els plantejo és el llibre de Dolors Marín Silvestre, *La Semana Trágica. Barcelona en llamas, la revuelta popular y la Escuela Moderna*, publicat per l'Esfera de los Libros el passat més de gener, suposo que per commemorar el centenari d'aquells fets. Són 435 pàgines carregades de la més exagerada justificació de tot, el qual, a més, no aporta res que no sabéssim abans en altres llibres de divulgació, com ara el titulat *La Semana Trágica* (Madrid: Espasa Calpe, 1995), del professor Pedro Voltés, desaparegut no fa gaire.

El llibre de Marín, però, sembla escrit als anys trenta, seguint l'estela esquerranista d'analistes com Joaquim Maurín, l'autor de *Los hombres de la Dictadura* (Madrid: Cenit, 1930), per a qui els fets ocorreguts a Catalunya entre el dilluns 26 de juliol i el diumenge 1 d'agost de 1909 van ser una de les pàgines més brillants del proletariat, per bé que foren l'expressió d'un moviment incoherent, sense direcció i caòtic perquè els radicals lerrouxistes van desviar la protesta popular contra l'Església en comptes de fer-ho contra l'Estat. Marín fa

seva la idea de Maurín segons la qual la crema d'esglésies i convents va permetre deixar intactes els vertaders fonaments dels règim («Movimiento obrero», *Leviatán*, Madrid, pàg. 19).

L'exemple d'aquest poc afortunat llibre sobre la Setmana Tràgica, que és l'únic que conec que s'hagi publicat recentment, és una prova més de la manca de vitalitat de la recerca històrica, però a la vegada em porta a comentar el segon fenomen de la crisi professional que detecto. És l'èxit que ha obtingut apel·lar a la memòria –a la memòria democràtica, a més– com a substitut de la història. Fins i tot he escoltat afirmacions de la mena que cal bastir una memòria democràtica oficial. Amb la memòria em passa el mateix que exposava Gabriel Jackson, l'eminent historiador nord-americà de la Guerra Civil i que ara viu entre nosaltres, en una entrevista que li va fer Josep Maria Sòria per a *La Vanguardia* (22/02/2009). Estic convençut que la memòria no és la història.

No és que no cregui en el valor de la memòria, simplement dic que no és història. No és bo, doncs, confondre memòria i història. La història es basa en l'esforç i la crítica documental per establir un denominador comú que s'aproximi a la veritat, mentre que la memòria és personal i sentimental. Ho he explicat en diversos articles, el més recent dels quals és un, «Revisió, reparació i commemoració del passat», que està recollit en el llibre col·lectiu, a cura del periodista i professor Francesc-Marc Álvaro, que porta el títol de *Memòria històrica, entre la ideologia i la justícia* (Barcelona: Inehca, 2008) i que recull els textos del cicle de conferències que va organitzar l'Institut d'Estudis Humanístics Miquel Coll i Alentorn. En aquesta altra conferència vaig dir que Maurice Halbwachs, el gran teòric de la dimensió social de la memòria que va morir el 16 de març de 1945 al camp de Buchenwald en braços d'un jove Jorge Semprún, va ser un dels primers a distingir entre *memòria col·lectiva* i *història*. Per a ell, la *memòria col·lectiva* és «un corrent de pensament continu, d'una continuïtat que no té gens d'artificial, ja que no reté del passat sinó el que encara és viu o és capaç de romandre viu en la consciència del grup que la manté», mentre que la *història* «s'ubica fora dels grups, per sota o per sobre d'ells», obeint «una necessitat didàctica d'esquematzació». Així, «en el desenvolupament continu de la memòria col·lectiva, no hi ha línies de separació netament traçades com en la història, sinó més aviat límits irregulars i incerts», de tal manera que «el present no s'oposa al passat com es distingeixen dos

períodes històrics pròxims». La Setmana Tràgica hauria d'haver entrat en aquesta dimensió historiogràfica, encara que és evident que els apologetes de Ferrer i Guàrdia volen incloure'l en l'aberrant memòria democràtica oficial que sorgeix de les esferes governamentals.

La política s'imposa a la història, de la mateixa manera que abans he dit que el doctrinarisme i l'opinió s'imposaven a la recerca. La memòria posa en marxa l'entusiasme i/o la còlera, però no el coneixement. És per això que ara no sé si seria possible escriure la justificació que Josep Benet va escriure del perquè del seu *Maragall i la Setmana Tràgica* –que és el final del pròleg a la segona edició del llibre, signat a Dòrria, el poble on anava de vacances, l'abril de 1964. Amb la seva obra –aquella i totes les altres que va publicar després, hi afegiria jo–, Benet volia contribuir a repensar la història de Catalunya, seguint la consigna «conèixer-nos» que va llançar Jaume Vicens i Vives: «Repensar a fons, conèixer-nos –escrivia literalment–, no pas per embadalir-nos, ni deplorar un passat, sinó per actuar encertadament sobre el present, amb “decisió de futur”», per dir-ho amb mots de Joan Fuster.

FORA DE L'ACADÈMIA

Entrem en matèria. L'any 1963, Josep Benet, l'incansable historiador que no va ser gaire ben tractat per la universitat catalana, va escriure el seu famós estudi, que acabo de citar, *Maragall i la Setmana Tràgica* (en la versió d'Edicions 62, de 1964, va passar a dir-se *Maragall davant la Setmana Tràgica*, per bé que en les següents van recuperar el títol inicial). És un llibre rigorós, gairebé notarial, com molts dels que ens ha llegat Benet, amb notes, referències i contextualitzacions per reivindicar la figura cívica de Joan Maragall, en contraposició a la d'altres intel·lectuals catòlics de l'època que van donar suport a la repressió que va desembocar en la condemna i afusellament de Ferrer i Guàrdia. Amb motiu del traspass de Benet vaig indicar el que ell sempre deia: «que va escriure el llibre sobre la Setmana Tràgica perquè, com li digué Vicens i Vives, “si en vols un, l'hauràs d'escriure tu”». Tota la seva bibliografia històrica només s'entén d'aquesta manera, com a resultat d'una voluntat de suplència i de resistència culturals.» («L'historiador polític», *Avui*, 26/03/08). Benet va rebre molts elogis pel seu llibre. Ho explica ell mateix en el

pròleg a la segona edició que ja he citat. Van lloar-la personalitats tan diverses com Jaume Carner Suñol, Claudi Ametlla, Antonio Tovar, Josep Pla, Joan Teixidor, Antoni Vilanova, Albert Manent, Antoni Comas i Ramon Xuriguera. Ho podran corroborar quan aparegui la nova edició del llibre, que s'acompanyarà d'un epíleg de Jordi Amat (el qual epíleg he pogut llegir anticipadament gràcies a la generositat de l'autor) i que reproduïx la carta que Agustí Calvet, Gaziell, va remetre a Benet el 13 de maig de 1963 per felicitar-lo i per confortar-lo per haver tingut la gosadia de repensar la història de Catalunya, cosa que a parer de l'antic director de *La Vanguardia* era una tasca urgentíssima, sobretot després de la Guerra Civil:

«No li estranyi la meua felicitació més calorosa –escriu Gaziell–. La sinceritat i el coratge no són pas dots que sovintegin entre nosaltres. Ni tan sols ara que els necessitem més que mai. La nostra gent –i molt especialment la pertanyent al que en diuen les “classes directores” (que justament mai no han dirigit res a Espanya, sotmeses sempre a la voluntat omnímoda de les dues castes secularment imperant, la clerical i la militar)–, tinc la impressió que no han escarmentat a penes. Els tòpics històrics, polítics i socials que ens dugueren fa poc a una de les més grans catàstrofes nostres, veig que refloueixen com si res no hagués passat. I per això respiro una mica quan per atzar em cau a les mans una obra com la que vostè ens ha donat, on queda esmicolada la figura casolana, mig de pastisseria de l'antic Forn de Sant Jaume barceloní, que de Joan Maragall ens voldrien fer empassar la gent benpensant (que vol dir bendigerint), altra vegada mestressa de la superfície nostra. Jo entenc que cal repensar a fons, de dalt a baix, i tornar a escriure la nostra història, i especialment la ideologia política i social desplegada de la Renaixença ençà. Perquè si les fórmules mentals, les maneres de sentir, les directrius polítiques i econòmiques de tota una època, condueixen un poble a una catàstrofe com la nostra de 1939, per força cal deduir que eren purs miratges, orientacions profundament errades, no solament falses, sinó radicalment nocives. [...] Així el nostre poble podrà disposar d'una visió nova, lúcida i sobretot verídica, per orientar-se en el camí del món i saber amb quines realitats compta. Deixant, per fi, de jugar-se la vida i la llibertat del propi esperit amb el diable, a cada cantonada de la Història, encara molt més estúpida que jugar-se-les estúpida a cara o creu.»

Malgrat que aquest llibre de Benet no és resultat de cap recerca universitària, no és tampoc una obra de testimoniatge ni d'època, a pesar de tenir el component de revisió generacional que apunta Gaziell, el qual, tot sigui dit, no va tenir continuïtat en l'àmbit universitari. En canvi, sí que ho són, d'època, altres obres, com ara *Barcelona: Julio de 1909: declaración de un testigo* (1910), d'Ángel Ossorio y Gallardo (Madrid: Imprenta de Ricardo Rojas, 1910), aleshores governador civil de Barcelona, o bé *La Revolución de Julio* (1910), de Leopoldo Bonafulla (Barcelona: Taberner, [1910]), pseudònim de l'anarquista Joan Baptista Esteve (mort a Barcelona el 1922), el qual va ser empresonat a conseqüència de la seva intervenció en els fets de la Setmana Tràgica. També cal considerar una voluminosa obra documental que no té autor específic i que va ser publicada el 1911 amb el títol *Causa contra Francisco Ferrer Guardia instruïda y fallada por la jurisdicción de guerra en Barcelona: año 1909* (Madrid: Sucesores de J. A. García, 1911). Sobre el ressò internacional de la causa contra Ferrer, hi ha el llibre de Luis Simarro: *El proceso Ferrer y la opinión europea* (Madrid: Ed. Arias, 1910), el qual, tanmateix, prengué com a base la sèrie de set articles, publicats en francès a *L'Humanité*, per Magín Vidal y Ribas, pseudònim conjunt del socialista Antoni Fabra i Ribas, l'anarquista Rossend Vidal i el sindicalista Magí Marcet. Aquí també cal incloure els llibres del periodista conservador Salvador Canals, que fou secretari de premsa d'Antonio Maura el 1902: *El proceso de Ferrer ante las Cortes* (Madrid: Imprenta Alemana, 1911), i *Los sucesos de España en 1909: Crónica documentada* (Madrid: Imprenta Alemana, vol. I: 1910, vol II: 1911). Finalment, i perquè aporten bona documentació, cal esmentar el volum de José Brissa: *La Revolución de julio en Barcelona: su represión, sus víctimas, el proceso de Ferrer. Recopilación completa de sucesos y comentarios, con el informe del Fiscal y del Defensor Sr. Galcerán* (Barcelona: Casa Editorial Maucci, 1910).

D'un caràcter diferent, perquè són unes memòries escrites cap als anys cinquanta, per bé que es podria dir que són d'època, és el llibre del socialista reusenc Antoni Fabra i Ribas: *La Semana Trágica: el caso Maura, el krausismo* (Madrid: Seminarios y Ediciones, DL 1975). Aquest és un cas important, perquè, com explica la professora Joan Connelly Ullman en el millor llibre sobre els fets (el qual ja valoraré més endavant), va ser a partir dels articles de Fabra i Ribas que he

esmentat abans i d'aquest llibre que es va elaborar la interpretació més estesa de què va ser objecte la Setmana Tràgica:

«Según Fabra Ribas, su origen fue una extensa y espontánea protesta contra la guerra, que había impulsado a la formación de un comité central que representaba todos los matices de la opinión obrera, y que este comité había organizado a su vez una pacífica huelga general que había conseguido el éxito suficiente como para haber llevado a una revolución. Fracasó porque ni los radicales ni ningún otro grupo republicano quiso ofrecer liderato político, porque los obreros de Barcelona quedaron aislados y denunciados por separatistas, y porque la UGT socialista no fue capaz de organizar una huelga general a escala nacional como protesta contra la guerra. [...] La interpretación histórica –conclou Ullman– corrobora la interpretación general de Fabra Ribas, con referencia a su carácter inicialmente espontáneo. Lo que Fabra no reconoció entonces, ni tampoco después, fue el papel desempeñado por un grupo de revolucionarios –extremistas radicales y anarquistas– para explotar la protesta organizándola y dirigiendo su transformación en una revolución.»

La trajectòria de Fabra i Ribas és, tanmateix, desigual, perquè el 1909, aleshores un neguitós revolucionari, no era la mateixa persona que el 1950, quan ja era un jubilat de l'OIT, i havia tornat a casa en silenci.

Sobre el llibre de Josep Benet em remetré a l'autoritat de mossèn Casimir Martí, un altre historiador que l'acadèmia no ha reconegut com caldria, el qual va fer una molt bona reflexió sobre la metodologia i les claus d'interpretació benetianes de la Setmana Tràgica a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet* (Barcelona: PAM, 1991). Per a Martí, el llibre de Benet, que havia estat guardonat amb els premis «Joan Maragall» (1961) i «Lletra d'Or» (1963), era una autèntica peça d'orfebreria historiogràfica i posava de manifest les preocupacions de fons que presidien la seva recerca històrica, com les característiques de la metodologia que adoptava:

«L'episodi estudiat per Benet –escriu Martí– és una cruïlla on convergeixen, s'enfronten i es barregen dinàmiques històriques de naturalesa diversa. La política africana de la dreta i les pretensions hegemòniques de la seva revolució “desde arriba”.

El catalanisme conservador, situat en un període precari d'expansió, després de "Solidaritat Catalana", i amenaçat per les contradiccions annexes a les seves aliances amb el maurisme. El catalanisme d'esquerra, amb una coherència doctrinal que no aconseguí de trobar una traducció pràctica a causa del dinamisme deficitari dels seus òrgans directius. El sindicalisme obrer, provisionalment revifat en la coalició "Solidaritat Obrera", en la qual es juxtaposaren forces que aviat tornarien a disgregar-se. El lerrouxisme, introduït pels intersticis que li oferia tant l'estretor de mires de la burgesia, com la debilitat del moviment obrer. I l'Església, signe de contradicció pel poder fàctic que detenia i maldava per conservar.» (pàg. 34-35).

La manera de Benet d'estudiar la insurrecció popular contra el transport de tropes al Marroc en guerra, el seu caràcter d'avalot i revolta per manca de direcció, les inhibicions del poder i dels responsables socials i la repressió obcecada, és minuciosa. Erudita, caldria dir, perquè demostra tenir un coneixement de la bibliografia publicada fins aquell moment, però alhora és, com ressalta Martí, positivista, perquè atorga una primàcia insubornable a les dades que consten en les fonts, «i de reconeixement explícit de l'abast i dels límits en el significat de les dades recollides». Benet ordenava meticulosament les dades, destacant-ne la concatenació cronològica i lògica.

El llibre de Benet és, també, una reivindicació de Joan Maragall i del catolicisme social, seguint el decantament del mateix autor, perquè el poeta va mantenir una sensibilitat oberta a la denúncia de les injustícies que colpien la gran majoria del poble. Així mateix, aquest estudi és alhora un examen de la inflexió definitiva de la Lliga, que a partir dels fets de 1909 va passar de ser un partit nacionalista, centrista i interclassista a convertir-se en un partit conservador i classista fins al punt que, anys després, un cop mort Prat de la Riba, va perdre l'hegemonia que havia tingut fins llavors en el moviment catalanista. Per a Benet, la decisió de Prat de prohibir la publicació a les columnes de *La Veu de Catalunya* de l'article «La Ciutat del Perdó», amb el qual Maragall reclamava que no s'afusellés a Ferrer i Guàrdia, quedava provat aquest decantament conservador dels lligaires. En aquest context narratiu, la personalitat de Joan Maragall no deixa d'adquirir, com diu Martí, «el contorn d'una figura emblemàtica, pel seu catalanisme lúcid, que propugna la reconciliació i el perdó com a base

indispensable d'una convivència ciutadana entre sectors socials contraposats». (pàg. 36). Maragall va adoptar l'actitud que Prat de la Riba no va saber –o no va voler– prendre davant d'aquella crisi moral que se li plantejà amb la condemna a mort de Ferrer i dels altres imputats pels fets de la Setmana Tràgica.

DES DE L'ACADÈMIA

Des de dins del camp universitari, segurament el llibre més complet sobre els esdeveniments que comentem és el de la historiadora nord-americana Joan Connelly Ullman, la qual el 1968 va publicar en anglès *The Tragic Week: A Study of Anticlericalism in Spain, 1875-1912* (Cambridge, Mass.). El 1972 aquest llibre va ser traduït a l'espanyol, en una versió enriquida i fou publicat a la prestigiosa col·lecció «Horas de España» d'Edicions Ariel, una col·lecció d'història importantíssima on abans ja havien estat publicats els estudis de Raymond Carr sobre l'Espanya contemporània; d'Edward Malefakis sobre la reforma agrària; de Josep Fontana sobre la fallida de la monarquia absoluta o el de Josep Termes sobre la implantació de la Primera Internacional a la península. Quan fou publicat el llibre de la professora Ullman, Albert Manent va fer-ne un comentari a *La Vanguardia* del dimecres 11 d'abril de 1973 amb el títol de «Lecciones y consecuencias de la *Semana Trágica*», del qual assegurava que, a més del valor documental, l'erudició precisa i exhaustiva que tenia, també era un text d'un extraordinari interès històric i polític. Manent resumeix molt bé la tesi del llibre:

«El día anterior al comienzo de aquella aciaga semana, *El Progreso* evocó en su editorial “¡Remember!” la quema de conventos de 1835. El fermento anticlerical era muy fuerte. La animosidad popular había crecido después de la repatriación de órdenes religiosas instaladas en Cuba y Filipinas. Su poderío e influencia eran tales que incluso Canalejas intentó, sin éxito, reducirlos. Aunque unas cubrían, relativamente, los grandes vacíos que en el campo de la enseñanza y de la asistencia social eran de la competencia del Estado, el resentimiento antirreligioso no matizaba. El respeto y la ayuda de los revoltosos a los hermanos de San Juan de Dios fue una de las escasas excepciones. No hay duda de que la rivalidad con las “escuelas laicas” contribuyó a la

destrucción de los centros religiosos de enseñanza. El pósito anticlerical acumulado “se sumó a la impopularidad de la guerra de Marruecos”. La gente recordaba todavía la vuelta de los espectrales repatriados de las colonias a finales de la centuria. Los avalots de las quintas se habían sucedido en Barcelona desde el siglo XVIII.

»La chispa fue el embarque de los reservistas en el puerto de Barcelona. La desolación de tantos hombres, muchos ya casados, no podía paliarse entregándoles cigarrillos y medallas, como hacían damas de familias acomodadas, “cuyos hijos —comenta Ullman— podían pagar las 1.500 pesetas necesarias para quedar exentos del servicio militar”.

»¿Cómo reaccionó el Gobierno ante la magnitud de los sucesos de 1909? Enviando a Barcelona al fiscal del Tribunal supremo y al nuevo gobernador, Crespo Azorín, amigo de La Cierva, cuyo desconocimiento de la realidad y las instrucciones que traía irritaron a Cambó. Como recuerda Benet en su incuestionable monografía *Maragall davant la Setmana Trágica*, Barcelona no se llamará “*La ciutat del perdó*”. La tempestad había sobrevenido porque, en palabras del poeta, existía “*la turba dels de baix*” y “*la turba conservadora*”.

Del llibre de la historiadora nord-americana –també indicava Manent– es dedueix que l'actuació dels tribunals va ser més aviat confusa, sense que arribessin a l'arrel del mal ni a aclarir del tot uns esdeveniments que, passats els anys, apareixen inconfusibles. Dels disset condemnats a mort, sols cinc van ser executats: excepte Ferrer, i tangencialment Baró, els altres eren tipus sense relleu, i no eren els autèntics líders, ni tan sols els hàbils inductors. Un d'ells, el carboner Ramon Clemente García, de vint-i-dos anys, era gairebé un deficient i havia iniciat una dansa macabra amb una de les mòmies desenterrades. Sembla que el Govern perseguia un escarment general i va triar com a boc expiatori Francesc Ferrer Guàrdia.

L'opinió de Manent sobre Ferrer no era gaire favorable i la seva opinió recolza en el treball d'Ullman:

«Este pedagogo ácrata era una personalidad un tanto desconcertante. Buen especulador de Bolsa, a través de su “Escuela Moderna”, laicista y anarquizante, había ganado un predicamento de teórico revolucionario. Sin embargo, el personaje era mediocre y

su mayor virtud sería el empecinamiento. Pero su leyenda, desplegada por todo el mundo después de su muerte, influyó sin duda en la decisión del Gobierno de considerarle una especie de *génie du mal*. Aunque había participado en el intento del regicidio de Mateo Morral, su estrella se había ido apagando, y Ferrer fue enemistándose con unos y otros. No en vano su fanatismo masónico llegaba al punto de condenar por conservador al Gran Oriente Español. Sólo su charme de hombre galante se mantenía, por lo visto, intacto.

»Apóstol de la huelga general, se interesó los primeros días por el curso de los sucesos, pero, escéptico, y temeroso (estaba sometido a una más o menos constante vigilancia policial), volvió a su retiro del Maresme, de donde ya no se movió hasta que fue detenido. Por su pesimismo sobre los acontecimientos, unos jefes radicales le afearon su espíritu derrotista en aquellos momentos de fiebre revolucionaria. Connelly –como otros cronistas coetáneos– encuentra “pocos datos firmes” para una condena tan severa.»

I en relació a la participació de Ferrer en els aldarulls, Ullman deixa clar que, a part de les seves implicacions amb determinats activistes de la revolució, es fa difícil explicar que el condemnessin com a màxim dirigent de la revolta. Si bé Fabra Ribas –un dels cervells que va planejar la vaga general–, Rovira i Virgili i d’altres van negar la participació efectiva del creador de l’Escuela Moderna en els esdeveniments de la Setmana Tràgica; en canvi, la historiadora nord-americana assenyala que alguns radicals, inductors o partícips en primera línia en aquells esdeveniments revolucionaris, van poder deslliurar-se de les acusacions perquè, a pesar de la dificultat de trobar unes proves definitives, «comptaven amb jutges i ministres simpatitzants». Per exonerar els radicals d’una culpabilitat que era *vox populi*, Emiliano Iglesias i els seus col·laboradors no van dubtar a testificar contra Ferrer en el procés. És així com s’explica l’acusació de delators que els anarquistes van llançar contra el lerrouxisme:

«Connelly Ullman aporta nuevas pruebas sobre el tan debatido tema de la entente secreta entre Lerroux y el jefe liberal Moret para desvirtuar el catalanismo. Sobre este movimiento, la autora –y es quizá de las escasas objeciones que me inspira su extraordinaria monografía–, hace un planteamiento demasiado restringido

a los partidos de filiación, entonces, regionalista, sin advertir que las dimensiones del movimiento trascendían a los simples grupos políticos.»

L'ambivalència dels radicals respecte del cas Ferrer és un dels aspectes més sobresortints d'aquesta història. En el seu moment van refusar testificar a favor del pres i, per contra, anys més tard, van esdevenir els que més van fer per apropiat-se de la memòria de Ferrer i de les víctimes de la Setmana Tràgica. Amb un exemple n'hi haurà prou per veure-ho. El primer és del juliol del 1914, com explicava *La Vanguardia* del dia 17, quan la Junta Municipal del Partit Radical va intentar fer una proposició perquè l'Ajuntament erigís un monument a les víctimes. Proposició que l'alcalde conservador Guillem Boladeres no va acceptar.

Quines són les conseqüències d'aquella Setmana Tràgica, segons Ullman? La principal va ser el retrocés en l'evolució moderada d'alguns polítics de la Restauració i en la mateixa societat catalana. La crisi de la Lliga, que anirà cristal·litzant en el conservadorisme, i les tensions i escissions dels partits dinàstics no van ser menys greus que la marginació política durant vint-i-tants anys de la majoria dels obrers, que van accentuar el seu apoliticisme, el seu anarquisme utòpic i la seva predilecció per l'acció directa. Com també Solidaritat Obrera s'anà convertint en un feu gairebé exclusiu dels anarcosindicalistes. Però perquè això fos així del tot encara hauria de passar un temps. En tot cas, sembla evident que s'està acabant l'època dels llibertaris que combinaven el naturisme amb l'esperitisme i la difusió de l'esperanto per entrar en una fase, diguem-ne, orgànica i reivindicativa i de vegades fins i tot violenta.

El tancament de les escoles laiques va representar un fre al reformisme i, és clar, no es va resoldre el problema de l'analfabetisme: «Entre un obrero que no sabe leer, y otro que lee periódicos ateos y anarquistas que atacan..., todos los principios fundamentales del orden social –deia *El Correo Catalán* de 1909–, preferimos siempre y en cualquier caso al primero”. La mateixa monarquia va témer per la seva continuïtat, com va confessar Alfons XIII a Gabriel Maura, i per «salvar-se» va haver de sacrificar l'altre Maura, el cap de govern.

Si la interpretació d'Ullman subratlla el sentit anticlerical dels fets i li dóna un paper causal per damunt dels factors socials, per contra la interpretació que Joaquín Romero Maura va fer d'aquella

Setmana Tràgica a *La rosa de fuego* (Barcelona: Ed. Grijalbo, 1975) insisteix en l'atmosfera de depauperació social que propicia esclats revolucionaris com aquell. El llibre de Romero Maura no tracta tan sols de la Setmana Tràgica, més aviat és una anàlisi exhaustiva de les estructures socials barcelonines i els seus efectes entre 1899 i 1909. És a dir, entre el desastre colonial i la Setmana Tràgica.

LA FIGURA DE FERRER I GUÀRDIA

Ja han vist que la ressenya de Manent que acabo de transcriure no deixa gaire bé Ferrer i Guàrdia. Certament, la figura de Ferrer és molt controvertida i només és reivindicada pels apologetes de l'anarquisme i el laïcisme extrem, anticlerical i ateaista, com el mateix Ferrer. Tanmateix, durant els anys de la Transició es va publicar una sèrie de monografies que ressaltaven els aspectes pedagògics d'aquella experiència que fou l'Escuela Moderna, com ara el llibre de Pere Solà: *Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna* (Curial, 1978); la tesi de llicenciatura de l'actual catedràtic a la URV, el doctor Enric Olivé: *Ferrer i Guàrdia i l'«Escuela Moderna». L'experiència pedagògica de l'anarquisme* (UAB, 1973), el qual també va tenir cura, i en va fer el pròleg, del llibre *Juicio ordinario seguido ante los tribunales militares en la plaza de Barcelona contra Francisco Ferrer Guardia* (Palma de Mallorca: Pequeña Biblioteca Calamus Scriptorius, 1977). En aquest apartat, també cal esmentar-hi la monografia de Buenaventura Delgado: *La Escuela Moderna de Ferrer i Guàrdia* (CEAC, 1979), que es va covar en la factoria del professor Josep González Agápito, o els dos llibres de Sol Ferrer, la filla petita de Ferrer i Guàrdia, *Le Véritable Francisco Ferrer: d'après des documents inédits* (Paris : Les Deux Sirènes, DL 1948); i *La Vie et l'oeuvre de Francisco Ferrer: un martyr au XXe siècle* ([Paris]: Librairie Fischbacher, 1962), del qual hi ha traducció castellana: *Vida y obra de Francisco Ferrer* (Barcelona: Caralt, 1980).

Des d'una perspectiva historiogràfica diferent, Ferrer i Guàrdia i l'Escuela Moderna no són, en canvi, tan ben valorats. Josep Termes, per exemple, que és el gran historiador peninsular de l'anarquisme, escriu al volum VI de la *Historia de Catalunya* que va dirigir Pierre Vilar (Edicions 62, 1987): «L'Escuela Moderna ha retingut l'interès, els darrers anys, dels historiadors de la pedagogia. L'anàlisi del *Bole-*

tín de la Escuela Moderna –publicat entre el 1901 i el 1909– i de les obres editades ens mostra per on va la renovació: coeducació, treball actiu, coneixement de l’entorn, laïcisme. Però també un marcat esbiaixament filoanarquista i, sobretot, ateïsta. Nens i nenes han de triar pel seu compte, teòricament, però són tan dirigits com els de l’escola confessional del seu temps, en una altra direcció, òbviament. No deixa de ser, per altra part, una escola *de pago*», on tot l’ensenyament es fa en castellà, malgrat la profunda catalanitat de la societat catalana de l’època –incloent-hi, sobretot, la de les classes populars–, perquè Ferrer menystenia el català, al qual atorgava la categoria de llengua familiar no apta per al cosmopolitisme que ell creia representar. És en aquesta mateixa obra de Termes que es reproduïx l’opinió del geògraf Pau Vila, que fou alumne de l’Escuela Moderna, de tot plegat: «A través de dos anys d’haver conviscut amb els nois i observar-los, i d’utilitzar els textos escolars d’aquesta Escola, havia vist clar els seus sectarismes i la seva despreocupació dels vers interessos i necessitats dels infants... Aquestes novetats pedagògiques que m’enlluernaven eren –com vaig anar veient més tard– una mala traducció de l’esperit llibresc de l’escola francesa de l’última dècada vuitcentista, interpretada amb un pregon sectarisme ateïsta i anarquitzant, ben dissimulat en els seus primers temps i que s’anà manifestant més i més, quan Francesc Ferrer... donà la cara i convertí en un negoci l’ensenyament i l’edició de les publicacions escolars, cobrint la mercaderia amb el pavelló roig del revolucionarisme.»

Una opinió que, tot i no pretendre-ho, seria corroborada per Sol Ferrer en el següent comentari:

«[Ferrer] Tuvo que defenderse, además, contra supuestos “árbitros” en materia pedagógica o política que pretendían imponerle su voluntad, basada en sus preocupaciones personales. Además de muchos otros, F. Cambó, futuro líder de la agrupación de la derecha catalanista, “La Lliga”, y portavoz de los grandes patronos industriales de Cataluña, con visiones regionalistas, se esforzó en convencerle de que la enseñanza de la futura “Escuela Moderna” debía obligatoriamente hacerse en catalán. Pretendía pues, de ese modo, ¡reducir la humanidad a algunos millares de habitantes que se encuentran entre el Ebro y los Pirineos! Ferrer, por el contrario, se esforzaba en borrar al menos en el pensamiento las fronteras que sobre la tierra separan a los pueblos; no podía pensarse en establecer fronteras suplementarias» (Nota al

peu: «Nosotros supimos más tarde de fuente autorizada que Cambó pidió al Gobierno el cierre de la Escuela Moderna. Ferrer, en efecto, habla en su correspondencia de la hostilidad del partido catalanista la “Lliga”» (*Vida y obra de Francisco Ferrer*, pàg. 89-90).

L'atribució a Ferrer d'alguna mena de responsabilitat en els esdeveniments va covar-se en el lerrouximse, però, també, en el si de la patronal catalana, encapçalada per Lluís Muntadas, tal com explica Soledat Bengoechea en el breu quadernet *Els dirigents patronals i la Setmana Tràgica* (Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2000). Muntadas, que a més de presidir el Foment del Treball Nacional era director de La España Industrial, SA, i de La Industria Eléctrica, SA, es va mostrar molt bel·ligerant contra Ferrer. No se'n va estar mai d'acusar-lo directament. De fet, l'acta de la sessió del 4 d'agost de 1909 de la Junta Consultiva Directiva del Foment es ben explícita en aquest sentit: «Fa remarcar el senyor president el caràcter anàrquich que prengué tot seguit el moviment y la vinguda del conegut agitador Ferrer-Guardia que'l dilluns es deixa veure públicament a Barcelona». A més, la patronal insistí que eren els agitadors vinguts de fora, com el mateix Ferrer, els que van organitzar la revolta. Hi insistien, entre altres raons, per fer front a l'acusació, que finalment no va quallar, d'una Cambra de Comerç que apuntava als catalanistes com a culpables dels esdeveniments. Fins i tot, com explica Bengoechea prenent com a font d'informació el diari *Época* i un epígraf titulat «Protestas Patrióticas». Fins i tot, com també explica Ullman, es va arribar a demanar el boicot als productes catalans. En aquesta línia d'intentar exonerar els catalans de la revolta, els dirigents de les principals associacions econòmiques i intel·lectuals de Barcelona (Foment, Ateneu Barcelonès, Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, Cambra de Comerç, Cercle de la Unió Mercantil, Lliga Industrial i Institut Agrícola Català de Sant Isidre) el 5 d'agost van emetre un comunicat per assegurar que

«Barcelona, población cosmopolita por excelencia, sufre, hace tiempo disturbios promovidos por elementos ajenos [sic] en su mayoría al espíritu de la ciudad y que constituyen un núcleo de profesionales de la revuelta dispuestos a aprovecharse de toda excitación para torcerla en sentido de sus fines disolventes, sin afirmación positiva ni bandera franca y visible.»

Exposat així, la conclusió a la qual arriben és lògica i diferent de com interpreta l'argument Bengoechea, que hi vol veure una certa xenofòbia de la patronal catalana. L'obrerisme és ben català, però determinades ideologies és clar que arriben de fora i això és el que avui en diríem la societat civil denuncia:

«Sería, pues, lamentable, por no decir inicuo, que se atribuyera a tales disturbios una significación catalana y una paternidad absolutamente opuesta a la que realmente tuvieron. El sentimiento catalán, por el contrario, es quien más vivamente se ha sentido herido e indignado por aquellos luctuosos desmanes...»

La recent biografia publicada amb el títol *Francisco Ferrer y Guardia: Pedagogo, anarquista y mártir* (Marcial Pons, 2006), obra del catedràtic de la UNED Juan Avilés Farré, demostra que Francesc Ferrer i Guàrdia va ser, certament, un personatge singular. La seva insòlita condició de milionari subversiu, l'estrany origen de la seva fortuna i la seva possible implicació en dos atemptats contra Alfons XIII li van proporcionar una imatge ambigua i inquietant. Per a la confecció de l'obra, Avilés va fer una exhaustiva investigació en arxius i biblioteques d'Espanya, França, Bèlgica, Holanda i els Estats Units. Els diferents capítols aborden l'experiència de Ferrer i Guàrdia a París, la seva condició de republicà més aviat zorrillista (per tant, amant de la conspiració), maçó i lliurepensador, l'activitat al capdavant de l'Escuela Moderna; la disposició revolucionària del personatge; els atemptats contra el rei Alfons XIII a París i Madrid; el seu paper en els esdeveniments de la Setmana Tràgica barcelonina; la condemna a mort; la campanya internacional contra la seva execució; i, finalment, les conseqüències polítiques que va tenir a Espanya. Avilés diu al pròleg que Ferrer «*transcurrió buena parte de su vida adulta en París, tenía buenos amigos en Francia, en Bélgica, en Holanda, en Inglaterra y en Italia, y su muerte no habría tenido la repercusión que tuvo en España si no la hubiera tenido antes en otros países. Esto supone la necesidad de hacer incursiones en temas como la historia de la masonería francesa o la del terrorismo anarquista en toda Europa.*»

D'aquesta biografia, el també catedràtic Octavio Ruiz-Manjón, de la Universitat Complutense, n'ha dit:

«Lo que hay en el libro es una excelente reconstrucción de los ambientes republicanos y anarquistas de París y Barcelona en los que se desenvuelve Francisco Ferrer y Guardia entre 1894 en que aparece en escena –cuando su primera mujer intenta asesinarle en plena calle de París– y 1909, cuando acaba sus días ante el pelotón de fusilamiento.

»El libro ilustra lo que ya era sabido. Que Ferrer fue condenado injustamente en 1909 –aunque bien le habría gustado tener algún mayor protagonismo en los sucesos del mes de julio– mientras que pudo tener mucha más responsabilidad en los atentados de 1905 y 1906, que respondían muy bien a las convicciones de un republicano y masón que terminaría por poner sus mayores esperanzas en la eficacia de la pedagogía racionalista, aunque no hacía ascos a la acción directa. Su grito final antes de ser fusilado –¡Viva la Escuela Moderna!– revela mucho de la persistencia de aquel mito.» (*El Cultural*, 25/05/2006).

Ferrer va esdevenir un mite, més glorificat a fora que dins. Hi va contribuir, entre altres coses, el relat de les últimes hores a Montjuïc, abans de caure abatut per la descàrrega de fusells. I és que la tragèdia que fou aquella setmana d'aldarulls va quedar reflectida en la crònica de *La Vanguardia* (14/10/1909), d'altra banda publicada a la pàgina 2 sense destacar-la gens, de la vetlla i execució de Ferrer. S'hi pot detectar la tensió entre clericalisme i anticlericalisme, que és la tesi que defensen els llibres d'Ullman i Avilés, i també la grandesa de qui en el passat més aviat havia estat tan sols un dandi revolucionari maçó:

«Ayer por la mañana en los fosos del castillo de Montjuich se dió cumplimiento á la sentencia dictada por el Consejo de guerra que condenó á Francisco Ferrer Guardia y que fue aprobada por la superioridad con todos los trámites legales.

»Francisco Ferrer desde que fue conducido al castillo ocupaba una habitación que contenía una mesa, lavabo, cama, etc.

»A las siete en punto de la tarde del martes entró en el pabellón que ocupaba Ferrer el juez instructor de la causa, quien leyó al reo la confirmación de la sentencia. Ferrer escuchóla [sic] imperturbable: la lectura duró cerca de tres cuartos de hora.

»Acto seguido el capitán ayudante del general gobernador de la fortaleza comunicó á Ferrer que debía entrar en capilla y que según el reglamento debía acompañarle el capellán del castillo, que es el Rdo. don Eloy Hernández.

»A las ocho de la noche entró Ferrer en la capilla y en aquel momento el Rdo. Hernández se dispuso á acompañarle.

»Ferrer, muy cortésmente [sic], rogó al sacerdote que se retirara, pues deseaba escribir, y siempre para escribir acostumbraba estar solo.

»Ante la reiterada insistencia de Ferrer el capellán del castillo accedió á salir de la capilla, diciendo al reo que cada media hora, entraría á verle.

»Cuando salió de la capilla el Rdo. Hernández entraron á visitar á Ferrer el ayudante del general gobernador señor Parga y varios oficiales del regimiento de la Constitución que actualmente es el que guarnece aquella, fortaleza. Ferrer conversó con ellos hasta que llegaron los Hermanos de la Cofradía de la Paz y Caridad á quienes dijo Ferrer que agradecía su visita pero que como no compartía sus ideas, les suplicaba que no le hablaran de ellas.

»Al ofrecimiento que le hicieron los cofrades de servirle cuanto apeteciera, Ferrer les dijo que no lo aceptaría, pues le bastaba la cantina del castillo.

»Como Ferrer había manifestado deseos de otorgar testamento, fue llamado al efecto un notario, subiendo al castillo el decano de los de este Colegio, doctor Permanyer, quien llegó á las diez y media y ante el cual Ferrer dictó su última voluntad, durando esa diligencia seis horas y media.

»El señor Permanyer intentó hablar de religión pero Ferrer le atajó la conversación suplicándole que no insistiera.

»Por encargo del señor Obispo subió al castillo el Rdo. Doménech, S. J. quien dijo á Ferrer que S. Ilma., le había comisionado para que le ofreciera los auxilios espirituales. Ferrer agradeció el deseo del señor Obispo pero declinó el aceptarlos, con cortés, pero rotunda negativa.

»El citado P. jesuita dio por terminada su misión y ante la actitud del reo, se retiró.

»Ferrer volvió á llamar al señor Permanyer (don Ricardo) y le encargó que inmediatamente después de su muerte se manden copias de su testamento á Soledad Villafranca una y otra á la dirección de París.

»Presidida por el P. Norberto Font y Sagué llegó á las siete de la mañana al castillo una delegación de la Cofradía de la Misericordia. Ferrer los recibió con mucha cortesía y el P. Font le recordó unas conferencias que dio sobre Geología y á las cuales Ferrer asistía como oyente.

»El reo dijo que las recordaba perfectamente y las elogió. Entonces el P. Font intentó hablarle de religión á lo que Ferrer contestó que le suplicaba que no le molestara.

»A las ocho de la mañana fuerzas de Montesa se distribuyeron por la montaña impidiendo que los contados curiosos que en ella había se acercaran al foso de Santa Amalia donde debía tener lugar la ejecución.

»A aquella hora Ferrer preguntó si había llegado el momento de partir, a lo que le contestaron que la hora era á las nueve.

»Ferrer añadió:

»—Ya estoy dispuesto.

»Ferrer estuvo conversando con su defensor el capitán señor Galcerán y á las nueve menos cuarto, formadas ya las fuerzas en el foso de Santa Eulalia, Ferrer se colocó en medio del pelotón y se dirigió con paso firme hacia el indicado sitio.

»Ferrer saludó con la mano á cuantos hallaba al paso, y como el capitán ayudante le manifestara que el capellán del castillo debía acompañarle, Ferrer contestó que si era su deber que lo cumpliera, pero que no era preciso que fuera á su lado.

»Mandaba las fuerzas del ejército el general de ingenieros señor Escriu.

»Al llegar Ferrer frente al cuadro se cuadró delante del piquete que debía ejecutar la sentencia.

»Resistióse á arrodillarse y á volver la espalda.

»De cara a los soldados se le vendaron los ojos y en aquel momento dijo:

»—Soy inocente ¡Viva la Escuela Moderna!

»En el instante en que sintió que terminaba de anudarle el pañuelo, repitió:

»—Aún puedo decirlo: Soy inocente. ¡Viva la Escuela Moderna!

»Un momento después sonó la descarga y Ferrer, siempre de cara á los soldados, cayó en tierra. Las balas se habían incrustado en el cráneo; la muerte fue instantánea.

»A las nueve y cinco minutos quedaba cumplida la sentencia.

»Después de certificada la defunción, las fuerzas que habían formado el cuadro desfilaron ante el cadáver de Ferrer Guardia. D. E. P.».

Ferrer i Guàrdia va esdevenir així un màrtir laic. Si en vida havia estat la bèstia negra de les dretes, tampoc no va comptar amb la

simpatia dels republicans, cosa que explica per què no hi va haver una gran mobilització a favor del seu indult, a pesar dels esforços compassius del poeta Maragall. Després de l'afusellament, l'*affaire Ferrer* va adquirir proporcions gegantines. La mitificació de Ferrer estava servida després de la reivindicació que en farien a França, a Bèlgica o a Itàlia. Anys més tard, per exemple, Joan Salvat-Papasseit també hi contribuï amb el retrat que feu de Ferrer a *Humo de fábrica*, aquell recull d'articles que va autoeditar-se l'any 1918, i que engrandeixen el personatge fins al punt de comparar-lo amb José Rizal, l'escriptor i líder de la independència filipina que denuncià la tirania colonial espanyola i en criticà la complicitat dels ordes religiosos. Com Ferrer, Rizal fou jutjat i afusellat, després d'escriure el cèlebre poema *Adiós a mi patria*, i immediatament esdevingué un màrtir de la independència i heroi nacional filipí. Ferrer ho seria per a anarquistes, maçons i republicans:

«En cada siglo un crimen quiere apuntarse España –escrivia Salvat-Papasseit–; en el nuestro Ferrer, cual si estuviera lejos el que mató a Rizal. Ferrer no era tan sabio como el nacionalista filipino, ciertamente, más le une a él en grandeza igual ideología en el espíritu: por eso le matamos. Con aspirar a ser nuestros libertadores, sentimos odio fuerte a todas las grandezas del espíritu.»

I aquest és un exemple coetani, però amb els anys la figura de Ferrer es transformà en una icona per a molta altra gent, especialment lligada a la cultura. Vegem la poesia que li dedica l'escriptor surrealista Jacques Prévert (1900-1977) molts anys després:

SOUVENIR

*Vingt ans après cent ans plus tard
 toujours les sordides mousquetaires
 toujours les mêmes traîneurs de sabre
 toujours les porteurs de bannière
 Enfant j'ai vu sur une image
 des hommes en robe noire avec un visage vert
 debout autour d'un homme qui s'appelait Ferrer
 Oh pauvres hommes vivants
 comme vous avez de redoutables adversaires*

*toujours les mêmes sans un changement
de malheureux bourreaux
semblables à ceux d'avant.*

Ferrer va ser, tal com l'ha descrit Avilés, una figura molt representativa de les diverses tendències que s'entrecruaven al si de l'esquerra espanyola i europea de la fi del segle XIX i principis del segle XX. Guiat sempre per una idea messiànica de revolució, Ferrer va evolucionar del republicanisme a l'anarquisme i va ser un dels difusors a Espanya de les idees del sindicalisme revolucionari francès, la maçoneria i l'ateisme (Vegeu «Republicanism, librepensamiento y revolución: la ideología de Francisco Ferrer y Guardia», a *Ayer*, 49 (2003), pàg. 249-270).

UNA QÜESTIÓ DE NOMS

I acabo amb una qüestió de noms. Com explica Joan Connelly Ullman al seu llibre, a conseqüència de la revolta va ser destruïda una bona part dels edificis religiosos de Barcelona (pàg 511). Es va iniciar aleshores la repressió i a l'agost ja foren dictades les quatre primeres condemnes a mort. Els executats, declarats culpables d'un delictes de sedició foren: José Miquel Baró, líder de la revolta a Sant Andreu, executat el 17 d'agost; Antoni Malet Pujol, per cremar objectes d'una església i disparar contra les Forces Armades, ho fou el 28 d'agost; Eugenio del Hoyo, guarda de Seguretat que va disparar contra una patrulla de l'exèrcit, el 13 de setembre, i Ramón Clemente García, carboner deficient mental, que havia ballat amb el cadàver d'una monja, per haver ajudat a la construcció d'una barricada, el 4 d'octubre. A més, es van processar 1.725 persones i hi va haver cinc condemnes a mort més, la més coneguda de les quals és la de Francesc Ferrer i Guàrdia, condemnat com a inspirador i cap de la revolta i que es va fer efectiva el 13 d'octubre, al castell de Montjuïc. També van ser suspesos periòdics d'esquerra i van ser clausurats més de 150 centres culturals obrers i escoles laïques. Ras i curt: que aquella setmana de l'estiu de 1909 va ser tràgica de veritat. Però, quan s'adopta aquesta denominació? La qüestió de l'origen del nom de les coses és sempre complexa i, de vegades, pren viarans ben estranys. El professor Oliver em va explicar, per exemple, que durant i després de la Setmana

Tràgica es va fer famosa una prostituta que era coneguda com la «cinc cèntims». Evidentment, el malnom li van posar pel que cobrava pels seus serveis.

En canvi, resulta una mica complicat esbrinar per què parlem de Setmana Tràgica. Cap dels llibres que he citat fins aquest moment ho comenta, llevat, si no m'erro, del de Josep Benet: «El moviment que durà a la ratlla d'una setmana –escriu–, és recordat amb el nom de *la Setmana Tràgica*, denominació que ha perdurat viva, mentre que d'altres, com *setmana sagnant*, *setmana trista*, *setmana de juliol*, *setmana roja*, *setmana gloriosa* o *setmana de dol*, han anat desapareixent.» Certament, la denominació que ha perdurat és la de Setmana Tràgica per damunt fins i tot de Setmana Revolucionària, que és com l'anomenava sempre el patró Lluís Muntadas. D'on prové, però, el nom de Setmana Tràgica?

En cap del tres articles que va publicar Joan Maragall dedicats a la revolta de juliol –«Ah! Barcelona...», «La Ciutat del Perdó» i «L'església cremada»–, s'esmenten els esdeveniments de juliol amb aquest nom. En canvi, en un article de la secció “Al Dia” de *La Veu de Catalunya* del 12 d'agost de 1909, edició del vespre, signat Pol (pseudònim de Ferran Agulló), la referència és ben clara:

«L'afany de veure castigats els delictes de la setmana tràgica porta aquest estat de coses, i empeny a particulars i a societats a demanar al Govern l'enteresa i energia que les circumstàncies demanen. –I el govern respon als impacients: Això es farà, però ajudeu-me els qui no tingueu compromisos, ni simpaties pels incendiaris i lladres de la setmana tràgica.»

Que la denominació prové dels sectors més refractaris als aldarulls sembla prou clar. Ara que l'arxiu de *La Vanguardia* es pot consultar per Internet, m'ha resultat fàcil constatar que entre el 26 de juliol i el 2 d'agost el diari del comte de Godó no fa servir aquesta expressió mai. La primera vegada que hi surt esmentada és, precisament, el mateix dia que *La Veu*, el 12 d'agost, en reproduir una nota del diari carlí *El Correo Catalán* que deia així:

«El día que se haga un balance solamente aproximado de la riqueza destruida durante la semana trágica, podremos apreciar la obra vandálica de la revolución demagógica y el peso de sus odios contra todo lo existente. Cincuenta templos abrasados en

los que había tesoros de arte inapreciables; cincuenta iglesias saqueadas por el pillaje más vil y canallesco que ha conocido el mundo; siete días de paralización del trabajo, y por consiguiente de la producción en la industria, la fabricación, el comercio, el taller, la agricultura y Empresas públicas y particulares; siete días de destrucción brutal en calles y plazas, vías férreas, puentes, telégrafos, teléfonos, alumbrado público y edificios municipales... ¿quién podrá hacer una estadística exacta de esas inmensas riquezas perdidas que necesariamente han de repercutir desfavorablemente en multitud de operaciones económicas? ¡Bah! exclamarán algunos simpatizadores con la demagogia: ¡ya se repondrá de esas pérdidas Barcelona! Claro que se repondrá más ó menos tarde de esa inmensa quiebra de intereses, pero hay mucha diferencia entre recuperar lo perdido por medio del trabajo, ó dedicar el producto de éste á aumentar lo ganado, además de que aquella observación es insensata porque mañana se les puede ocurrir á las turbas pegar fuego á Barcelona por sus cuatro costados, poniendo en práctica consejos recibidos, y sería el colmo del cinismo contestar á los clamores de un pueblo que ve destruidos sus hogares exclamando: ¡ya se construirá de nuevo Barcelona! Y como ese caso pudiera llegar, porque ya hemos visto cómo se pueden destruir en pocas horas cincuenta edificios construidos con solidez de fortalezas, urgente y necesario es que Barcelona se aperciba á la propia defensa contra la barbarie de sus enemigos.» («Hojeando la prensa», *La Vanguardia*, 12/08/1909, pàg. 4).

Cal pensar, doncs, que la denominació neix entre els detractors d'aquells esdeveniments. No cal dir que els carlins hi destacaren, però també els catalanistes de la Lliga, com Agulló, que era el redactor en cap de *La Veu* que va rebre l'original de l'article de Maragall, «La Ciutat del Perdó», el qual finalment no fou publicat a l'òrgan lligaire per expressa voluntat d'Enric Prat de la Riba. El bloc del qual formava part el grup que volia posar fi al desori bullanguer va viure la revolta de l'estiu del 1909 com una autèntica tragèdia.